

«İNSANIN ESTETİK TERBİYESİ ÜZERİNE MEKTUPLAR»

(Bir tenkit vesilesiyle) ¹

Dr. MELÂHAT ÖZGÜ

Alman Dili ve Edebiyatı Profesörü

Schiller, "*İnsanın estetik terbiyesi üzerine mektuplar*," ında, hususiyle *güzellik* mefhumunu incelemiştir. Onun için *güzellik bütünlüktür*. Bu da yalnız iki kuvvetin birleşmesiyle değil, insandaki bütün kuvvetlerin, bütün yeti² ve içtepilerin³ gelişmesiyle elde edilir; o zaman ancak aralarında bir ahenk meydana gelir. Güzel bu ahenktedir. Schiller'in mektupları işte bu ahengi, bütün yetilerin aynı zamanda ve aynı derecede gelişmesini istemektedir.

Akıl, birlik ister; tabiat ise çeşitlilik. Aklın kanunu, kandırılmayan bir şuur, tabiatın kanunu da tükenmeyen bir duygudur. Eğer karakter, bu duyguyu feda etmekle kendini gösterecekse, terbiye noksan kalır. Karakter bütünlüğü halkta aranmalıdır; fakat "*zor devletini hürriyet devletine çevirebilecek güçlü ve yararlı bir halkta*," (4. Mekt.). Yalnız halkın kültürü zayıftır. İnsanlar parçalanmış bir haldedir. İnsanlığın "*altın devri*," nde olduğu gibi fertler artık bugün⁴ nevtlerinin tam mümessilleri değil, ancak birer parçalarıdır. Nevin bütününe meydana getirmek için fertten ferde dolaşıp, her birinin, bir tarafını almalı ve sonra bu parçaları bir bütün halinde birleştirmeli; çünkü insanlar, yalnız bir taraflarını geliştiriyorlar, diğer kısımları ise "*kavrulmuş nebatlarda olduğu gibi renksiz kalıyor*," (6. Mekt.). İnsan, kendini bütünü içinde değil de onun bir parçası olarak yetiştirecek olursa, insanlığı tabiatında geliştirecek yerde, işinin kölesi, ilminin kopyası olur. Fakat bütün bunlara sebep nedir?

İnsanın parçalanmasına biricik sebep, iş bölümüdür. İş bölümü, hiç şüphe yok ki, medeniyetin ilerlemesinde en büyük âmil olmuştur. Fakat öte taraftan da, insanı yalnız bir tarafa eğmek, yalnız bir yetisini geliştirmekle iç varlığını zayıflatmıştır. İşte Rousseau bu duruma isyan

¹ Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt VII, Sayı 1, s. 191 - 201.

² «Kabiliyet» karşılığı.

³ Münekkit *içtepi* yerine *içgüdü* tâbirini istemiştir. *İçgüdü* insiyak (instinkt) karşılığı olarak kullanıldığından, Schiller de *Instinkt* ile *Trieb* arasında bir fark gözettiğinden, tercümemin ilk müsveddelerinde (bak. Suat Kemal Yetkin, *Estetik Dersleri*, 1942 s. 115), *Trieb* kelimesini *insiyak* (içgüdü) olarak çevirdiğim halde, sonra bunu *içtepi* diye düzelttim; Fransızcası: *force d'impulsion*'dur.

⁴ Schiller'in devri kastedilmektedir.

etmiş, "tabiata geri dön," diye bunun için haykırmış, tabiatın birliği, tabiatın bütünlüğü üzerinde bunun için durmuş, Schiller de gençliğinde bu sebepten Rousseau'ya hayran olmuştu. Fakat gerçekte tabiata dönüş mümkün müydü? Bu fikir, kültür gelişmesini ilgilendiren her fikri ortadan kaldırmıyor muydu? Schiller, tabiata olduğu kadar, kültür gelişmesine de ehemmiyet verdi. İnsanın içindeki değişik yetileri geliştirmek için çareler aradı.

İnsanın içindeki yetileri geliştirmek için bir tek çare vardır. Hepsini karşı karşıya dikip birbirleriyle çarpıştırmak. Kültürün yegâne vasıtası, Schiller'in tâbiriyle "das grosse Instrument (büyük âlet)"i budur. Kültür, ancak birliğin, bütünü kalkınmasıyla yaşayabilir; vazifesini ihmal ettiği takdirde de söner. Gerçi insan, yetilerini ayrı ayrı geliştirmekle çok şey kazanmıştır; fakat insanlık, medeniyetin yükü altında inlemektedir. Her bir yetinin ayrı ayrı gelişmesi, harikulâde insanlar meydana getirmiştir; fakat mükemmel insan, birbirine eşit olan yetilerinin gelişmesiyle yetişir. Eğer tabiat kanunu, yetilerin ayrı ayrı terbiyesi için, bütünü parçalanmasını istiyorsa, bu bütünü gene temin etmek bizim elimizde olmalıdır. Tabiatın parçalamış olduğu bütünü, biz ancak sanatla elde edebiliriz (6. Mekt.). Fakat nasıl? Schiller işte bu soruya cevap vermektedir; estetik mektuplarının özü de buradadır.

Parçalanmış insanı bütünleyecek, bozulmuş medenî insanı gene mükemmel kılacak kudret güzelliştir. Fakat ona varabilmek için her şeyden önce, içtepilerin asilleşmesi gerekir; çünkü ancak onların asillikleri bize gerçek bir kültürden bahsettirebilir. Eğer insanların hayatına akıl hakim olacaksa, o da içtepi karakterini almalıdır: Akıl, kanunları bulup ortaya koyunca, yapabileceğini yapmış sayılır; onların tatbiki de irade ve duyguya düşer. Fakat aklın, gerçek kuvvetleri yenmesi gerekirse, her şeyden önce kendisi kuvvet olmalı, tezahürler alanında kendine önder olarak içtepiyi almalıdır; çünkü duygu alanında içtepi, hareket yaratan yegâne kuvvettir (8. Mekt.). Schiller, içtepilerin asilleşmesine yardım edecek en uygun vasıta olarak sanatı ileri sürer. İçtepilerin asilleşmesi, tabii durumdan estetik duruma yükselmesi demektir; insan da bu halde tabii, henüz incelmemiş içtepilerin hakimiyetinden kurtulabilir. Schiller, bununla güzelliğe varıyor, çünkü böyle bir gayeye ulaştırılan sanat ancak güzel sanat'tır. O, bu fikri, serbest bir şekilde de olsa, Kant'ın ve Fichte'nin kavramlarına dayanarak insan felsefesiyle birlikte geliştiriyor; öyle ki eski dualizm zihniyeti yeni bir şekilde gene ele alınmış oluyor.

Schiller'e göre, insanların içinde, içlerinden tepen, birbirlerine zıt iki kuvvet, duygunun ve aklın temelini teşkil eden iki kanun vardır: Bunlardan birincisi: Mutlak gerçeğe nüfuz eder, salt şekilleri çoğaltarak çeşitli bir dünya yapmak, yetilerin hepsini meydana çıkartmak ister. İkincisi de: Mutlak sekle nüfuz eder; çeşitli dünyayı darlaştırarak içindekilerin hepsini birbirine uydurmak ister. Başka bir deyişle:

içe bağlı herşeyi, *maddeye bağlı kılmak*, *maddeye bağlı* her şeye de *şekil vermek* ister (11. Mekt.). Bunun içindir ki Schiller, insanların içindeki bu tepici kuvvetlere "*Trieb*," (içtepi) adını vermiştir. Maddeye bağlı içtepiye "*Stofftrieb*," "*sinnlicher Trieb*," şekle bağlı içtepiye ise "*Formtrieb*," diyor. Kültürün vazifesini de Schiller, bunlara bağlıyor : 1- İçtepileri korumak, 2- Her içtepinin sınırını çizmek. Kültür her ikisine de aynı derecede hak verecek ve yalnız şekil içtepisini maddeye bağlı içtepiye karşı değil, maddeye bağlı içtepiyi de şekil içtepisine karşı koyacaktır (12. Mekt.). Demek oluyor ki, kültür, bir kere alıcı yetisiyle dünya ile birçok temaslar temin edecek, duygu alanında da pasifliği son dereceye çıkaracaktır. Sonra da düzenleyici yetisiyle alıcı kudretten bağımsızlığını eide edecek, akıl alanında da çalışmasını son dereceye yükseltecektir. Bu vasıfların birleştikleri yerde, insan bütün varlığıyla en büyük bağımsızlığını ve hürriyetini bulur, kendini dış dünya içinde kaybetmeyip, onu sonsuz tezahürleriyle kendi içine çeker ve aklının birliğine tâbi kılar (13. Mekt.). Bu her iki içtepenin birbirine olan münasebeti : birinin tesiri aynı zamanda ötekinin tesirini de meydana getirmekte ve sınırlandırmaktadır (14 Mekt.). Gerçi bu, insanın ancak olgunlaştığı zaman yapabileceği ideal bir ödevdir. Fakat kelimenin öz anlamıyla insanlık fikridir. Eğer insana bu iki şeyi birden tecrübe ettirecek, aynı zamanda hürriyetini şuuruna çıkartacak ve varlığını duyuracak haller olsaydı, insanı madde olarak duyurup ruh olarak da tanıttırabilseydi, insanlık o zaman, yalnız bu hallerde tam olarak görünürdü ; fakat biz kendimizi ancak güzelliğin tezahüründe bulabiliyoruz. Bu bizi sadece müstesna bir duruma geçirmiyor, aynı zamanda da, Schiller'in dediği gibi içimizde hususî bir içtepi uyandırıyor. Bu üçüncü içtepi ancak "*Spieltrieb*," dir (oyun içtepsi). İşte bu "*oyun içtepsi*," nin konusu güzelliştir. Schiller güzeli "*lebende Gestalt*," (yaşayan şekil) ¹ diye târif ediyor. Demek oluyor ki, "*yaşayan şekil*," hem yaşama, hem de şekil verme içtepeimizin konusunu teşkil etmektedir. Bu da şöyle aydınlatılıyor : Akıl, *insanlık olsun!* der demez, *güzellik olsun!* diyen bir kanunu ortaya koymuş oluyor (15. Mekt.); çünkü insanlık fikri güzellik fikridir. Güzellikte, hayatın gerçek şeklini elde ederiz, diyebiliriz. Schiller'in sözü ile de : "*er ist nur da ganz Mensch, wo er spielt*," (insan yalnız oynadığı zaman tam insandır), yani maddeye bağlı içtepi, şekil içtepsiyle karşılaşmış oynayarak muvazenesini bulduğu zaman tam insandır, demek istiyor.

Böyle bir muvazeneyle insan ancak güzellik yolu ile erişebilir; çünkü güzelliğin kendisi, madde ile şekil arasında bir muvazeneden ibarettir ve bizi öyle estetik bir duruma koyar ki, içtepelerimiz arasındaki muvazeneyle kendimiz duymağa başlarız. Bunu da çok değişik bir şekilde yapar: Maddeye bağlı insanı şekle ve düşünmeğe teşvik eder,

¹ Yaratılmış şeklin canlı hali.

iç hayatına bağlı insanı ise maddeye yönetir, onu madde âlemine geri verir (18. Mekt.). Güzelliğin vazifesi her zaman için budur: Sarsılan muvazeneyi buldurmak ve insanı aklın hakimiyetinden de kurtaran bir duruma sokmak. Schiller'in fikirleri burada hürriyet kavramına doğru yürümektedir. Bu da düşünüş tarzının esasıdır. Güzellik yalnız bütünlük ve muvazene değil, aynı zamanda da hürriyettir: Birbirine karşıt iki esas içtepi... harekete geçer geçmez, zorları kaybolur, iki zorun karşılıklı çarpışması, hürriyetin başlangıcını temin eder (19. Mekt.). Bunun için hürriyet ancak olgunlukta vardır; insanın her iki içtepi gelişince kendisini belirtir. Henüz olgunlaşmamış, iki içtepiden biri gelişmemiş olduğu müddetçe, o insanda hürriyet bulunamaz. Demek oluyor ki, hürriyet için bütünlük şarttır. Madde ve şekil içtepilerinin ahenkli bir şekilde birarada tesir etmelerine meydan açan ruh durumu, sadece iç bütünlüğü duygusu ile değil, sadece dünya ağırlığının giderildiği hürriyet duygusu ile değil, aynı zamanda dünya ağırlığının giderildiği hürriyet duygusuyla de tatmin edicidir. İçinde ruhun ne fizik, ne de ahlâk bakımından zorlandığı, fakat her ikisinin de harekete geldiği bir orta ruh durumu, "freie Stimmung", (hür ruh durumu) adını almağa değer (20. Mekt.). Demek oluyor ki, estetik durum, hayatın en geniş hürriyetini içine aldığı gibi, en yüksek dolgunluğa da erişir. Sonsuz olduğu kadar da sıfırdır. Schiller, onu bunun için ibresi daima sıfırı gösteren bir teraziye benzetir. Kefelerdeki vezinler ne kadar ağır olursa olsun, aynı ağırlığı taşıdıkları müddetçe müvazenede duracaklardır. İçtepilerimizin musavi surette ağır basmasından doğan ruhun bu hürriyeti içinde, insanın yüksek olan her şeye kudreti yeter. Tabiat ona, her istediğini yapmak kudretini vermemiştir. Bundan dolayı estetik ruh durumunda insana verilen yeti, bağışların en büyüğü, *insanlık bağışı* oluyor. Demek oluyor ki yalnız edebiyat bakımından değil, felsefe bakımından da güzele ikinci yaratıcımız denilmesi doğrudur (21. Mekt.). Maddeye bağlı insanı mâkul yapmak için, onu önce estetik yapmaktan başka yol yoktur (23. Mekt.). İnsan, *asili* istemeği öğrenmeli ki, *yüceyi* istemek için ihtiyaç duysun, bu da ancak estetik kültürle başarılır.

**

İşte bundan yedi yıla yakın bir zaman önce, 1943 yılında Schiller'den tercüme ettiğim "Estetik Mektuplar,"ın konusu budur. Fakültemiz Dergisinin VII. cildinin 1. sayısında (1949) "*İnsanın estetik terbiyesi üzerine mektuplar,*" başlıklı bir yazı çıktı (s. 191-201). Büyük puntolarla dizilmiş olan bu yazıyı görünce, yeni bir bakışla bir tahlil, bir terkip sanarak merakla okumak istedim. Fakat başlığın altında adımlı okuyunca, yukarda konusunu anlattığım tercümenin tenkidi olduğunu anladım. Tercümem, bu tenkide kavuşabilmek için yedi yıla yakın bir zaman beklemek zorunda kalmış. Ama ne zararı var, faydalı olduktan

sonra geç de olsa bütün yazı ve tercümelerimiz için böyle bir zahmeti ihtiyar eden münekkidlerimize teşekkür etmek borcumuzdur; yeter ki tenkit hüsnüniyetle yapılmış olsun. Ne yazık ki, münekkidin üslûbunda bu hüsnüniyet sezilmiyor. Türkoloji Doktoru olan Doçent Şükrü Akkaya'nın tenkidini kaleme aldırان emel ve kaygılar üç noktada toplanıyor. Bu noktalar, kendi ifadeleriyle şöyle ileriye sürülmüştür :

1. «Parlak müjdelerin koleksiyonu arasında «Estetik mektuplar» tercümesinin şanına yakışabilecek Türkçe bir kisve ile yayımlandığını görmek güzel bir mazhariyet iken... bu mazhariyetin neden dolayı gerçekleşmemiş olduğunu ortaya koymak emeli..»
2. «Sırf Türk kültürünün yüksek hukukunu müdafaa etmek kaygısı».
3. «Nimetleriyle bizi besleyen diğer zümreler arasında bayağı dokunulmazlık imtiyazı bağışlayan, aziz milletimize karşı hissettiğimiz ilmi vicdan borcunu ödememiş olmak kaygısı...».

Bu noktaları okurken gayri ihtiyarı şu suali sordum: Bu emel ve kaygılar, madamki bu kadar güzel ve yüksekti, neden tenkit için yedi yıla yakın bir zaman bekledi? Neden tercüme çıkar çıkmaz tenkit edilmedi? Mütercim, münekkitle altı yıl beraber, aynı Enstitüde çalıştığı halde, ileri sürdüğü yanlışlar hakkında neden iki söz olsun konuşmadı? «İlmî vicdan borcu,, bunu icap ettirmez miydi? Halbuki bu «vicdan borcu,, nu münekkit ancak geçiktirmesine bir maazeret olarak kullanıyor ve efkâr umumiye karşısında ancak yedi yıla yakın bir zaman sonra aydınlatmaya kendisini mecbur ettiğine delil gösteriyor. Bu hal, münekkidin ilim kaygusu ile değil, ilim düşüncesinin dışında kalan âmillerle hareket ettiğini açıkca belirtmektedir. Yalnız münekkit bir noktayı bilmiyor, veya bilmek istemiyor: Aradan yedi yıla yakın bir zaman geçtiği, o zamandan beri de dilimizdeki Türkçeleştirme cereyanının deneme devri geçtiğinden ve artık dilimiz bir istikrara doğru yürümeğe başladığından, mütercim, bu tercümesinin üzerinde işleyerek ikinci baskısı için hazırlık yapmış, fakat ikinci defa bastırmak için henüz bir fırsat bulamamıştır.

Münekkit tenkidine şöyle başlıyor :

«Tek bir sahitede yalnız kelime hatâsını yirmiyi bulan pek çok cümlelerden de bir şey anlaşılmayan tercümenin hatalarını saymak değil, gruplandırmak bile büyük zorluk gösteriyor».

Bu zorluğun sebeplerini de şu noktalarla izah ediyor :

1. Mütercimin ana dili kısır, hattâ bozuk,
2. Almanca'sı kıt,
3. Tercümesine giriştiği konuya da yabancı imiş.

Münekkidin, ana dilimin kısır hattâ bozuk olduğu yolundaki tenkidine cevap vermek istemiyorum. Yalnız ilmi bir tercüme tenkidi yapmak iddiasında bulunan bir kimsenin böyle bir ifade kullanmasındaki mânânın tefsirini okuyucularımın takdirine bırakıyorum.

Almancamın kıt oluşuna gelince: Böyle bir ifade herkes tarafından herkes için söylenebilir. Yalnız ben mütercimin herhangi bir eserini

tenkit etmek durumunda kalsam, kendisi için böyle bir hüküm veril-
mek imkânının mevcut olmasına rağmen, tenkit kaidelerine sadık kala-
rak bu hükmü vermekten çekineceğimi de ayrıca belirtmeğe lüzum
görüyorum.

Münekkit, tercüme ettiğim konuya da yabancı olduğumu ifade edi-
yor. Bu ifadesini ciddiye almak gerçekten mümkün değildir; çünkü
tercüme ettiğim konu meslek ve ihtisas konularımdan biridir. Çok
isterdim ki bu konuya benden daha az yabancı olduğu hissini yarat-
mak isteyen münekkidin, konuya yabancılığımın sebeplerini de açıkla-
mak zahmetini ihtiyar etmiş olsun. Kendisinin yukarıda Türkoloji Dok-
toru olduğunu ifade etmeme rağmen bu münasebetle de tercüme
ettiğim konuya onun benden daha az yabancı olduğunu iddia edecek
değilim; çünkü şahsî gayretleriyle bu konuda bir takım ilerlemler yap-
mış olabileceğini kabul de edebilirim. Yalnız şunu da açıklamak icap
eder ki, bugüne kadar işaret edilen konuya benden daha az yabancı
olduğunu gösteren neşriyatına esfle söyleyeyim raslayamadım. Bu
durumda tenkidi, konuya yabancı olan birinin, aynı konuya daha çok
yabancı olan ve hattâ hiç ilgisi olmayan bir kimsenin tenkidi mahiye-
tinde kalıyor.

Tenkitlere gelince: Hatâlar genel olarak tercüme hatâsı ve Türkçe
hatâsı olmak üzere iki gruba ayrılmak istenmişse de, Türkçe hatâlar
üzerinde durulmamış, ancak müdafaa için söyleyebileceğim sözler pe-
şinden düşünülerek bir kaç nokta ile belirtilmeğe çalışılmıştır. Belirtilen
noktalar şunlardır:

1. «Tercümede muayyen terimlere bağlılık ve sade Türkçe zarureti yüzünden
metnin böyle bir kılık aldığı iddiası kattiyen tutunamaz» mış.
2. «Tercümede çok yerlerde ağdalı Osmanlıca ifadeler bol ölçüde kullanılmış
olduğu gibi, terimle ilgisi olmayan bozuk Türkçeler hayli yekûn tutuyor» muş.
3. «Sade Türkçe, fikir ve kavramların kaybına mal olan cılız Türkçe mânasına
yorumlanmamalı» imiş.
4. «Tabî hatâsını kalkan olarak kullanmak da işin mahiyetini zerre kadar deği-
ştirmez» miş; «zira bu hatalardan bazıları o neve izafe edilse bile, mâna ve fikir hata-
larını bu yolda tevîl etmek imkânsız» miş.

Münekkit, sakın olsun; mütercim, müdafasını yalnız bu saydığı
yollardan yürüyerek yapacak değildir. O, bu yollara, ilmf bir tenkidin
başında gelen usul meselesini katacaktır.

Tercüme hatâları genel olarak dört kategoriye ayrılmıştır:

1. Edatlar ve ekler,
2. Kelime ve tâbir hatâları,
3. Cümle ve üslûp hatâları,
4. Başka veya tamamiyle zıt mâna veren hatâlar.

Şimdi bu dört nokta üzerinde ayrı ayrı duralım:

1. «Edatlar ve Ekler,»:

- a) «und,, «ehe,, «mehr ... als,, «vielmehr,, «sonst,, «sehr oft,,
«weil,, gibi edatların muhtelif mânalarının nerelerde kullanıldıklarını,

tercüme edileceklerini, oynadıkları rolleri bilmiyor, yanlış çeviriyormuşum; çok defa da hiç tercüme etmeden bırakmışım.

Cevap: Münekkit, bu edat ve ekleri yalnız saydığı ve cümle içinde nerelerde yanlış kullandığını söyleyip misal vermediği için, hangilerini kastettiğini bilmediğimden üzerinde durmuyorum.

b) Gayri muayyen harf târiflerin rolünü hiç kale almamışım.

Cevap: Bunun için de misal vermediğinden söyleyecek bir sözüm yok.

c) Sıfatlara gelen "zu," ekinin rolünü anlamamışım.

Cevap: Hangi sıfatlara? Hangi cümlede? Sonra da "zu," bir ek değil, sıfatların önüne geldiği zaman sıfatların mânasını kuvvetlendiren bir edattır.

d) Fiillerin önüne gelen ve asıl mânayı tâdil etmekten başlayarak zıt mânaya kadar, değiştiren ekleri hemen hemen hiçe saymışım.

Cevap: Hangi fiillerde? Gene misal verilmemiş!

e) Bir sürü virgöl, noktalı virgöl ve saireyi boşuna israf etmişim.

Cevap: Burada da gene misal yok!

Misallere dayanmayan, umumî hükümlerle yapılan tenkitler usûl bakımından kabul edilemeyeceği tabiidir.

2. "Kelime ve tâbir hatâları:

Münekkit burada, kendi de itiraf ettiği gibi, "rasgele bir kaç sahifede," gördüğü kelimeleri altalta sıralamış ve benim cümle içinde kullandığım karşılıklarını yanlış diye göstererek, doğrusu olarak lûgat mânalarını koymuş. Başlıca kelime hatâsı diye gösterdiği kelimeler de şunlardır:

abhandeln, / jetzt schon / nicht unempfindlich
ich habe den grossen Vorteil / in den Briefen

Cevap: Bu kelimeler bilinmeyecek kelimeler değildir. Lûgat mânalarında da hiç bir hususiyetleri yoktur. Bir tercümede dâva lûgat mânasında değil, cümle içindeki kullanımındadır. Misaller, cümle içinde verilmiş olsaydı, münekkidin ne dereceye kadar haklı veya haksız olduğunu aydınlatabilirdim.

Açık olarak münekkit ancak tercümenin üçüncü sahifasına işaret ediyor ve bu sahifanın 9. satırında: "bu gibi gösteriler," ifadesini "fazla," bunun için de "lüzumsuz," buluyor. Ben bu kanaata iştirak etmiyorum. Fakat münekkit, bununla da kalmıyarak: "gösteriler tâbiri, saygı kavramına raci," olduğunu ileri sürerek: "münasebetsizdir," diyor.

Cevap: İki tarafa çekilebilecek olan bu ifadenin ne dereceye kadar ilmi olduğunun tâyinini okuyucularıma bırakıyorum. Acaba münekkit bu kelime ile "yersiz," mânasını mı kastetmiştir?

8. ve 12. sahifelerde olduğu gösterilen tâbir hatâları, gene sadece kelimelere inhisar ettiği ve cümle içinde gösterilmediği için üzerinde münakaşa edilemez.

3. "Cümle ve üslûp hatâları,":

Burada cümle hatâsı ile üslûp meseleleri birbirine karıştırılmış ve hususiyle ifade tarzına ağır kelimelerle hücum edilmiştir.

Cevap: Cümle hatâları üslûptan ayrılmadığı, üslûp ve ifade tarzı da nihayet şahsa bağlı bir zevk meselesi olduğundan münakaşa edilemeyeceği, bu sebepten de hatâ diye gösterilemeyeceği için üzerinde durmayacağım. Üslûp nihayet ahenksiz olur, kötü olur, fakat kaideleri olmadığı için hatâ olamaz.

4. "Garip Türkçe örnekleri,, ne gelince:

Burada da gene "garip,, kelimesi bir zevk meselesidir ve gösterilen örneklerin neden garip bulunduğu söylenmemiştir. İlmî tenkitte her hükmün sebebi gösterilmelidir!

Almanca metne yalnız işaret edilmekle iktifa edilerek tercümemin tenkidinde *usul* bakımından doğru sayabileceğim ancak "zıt mâna veren hatâlar,,ı gösteren 4. madde vardır. Hususiyle bu madde üzerinde duracağım ve münekkidin *doğru* diye verdiği tercümleri aslı¹ ve Regnier'in Fransızca tercümesiyle² de karşılaştıracacağım. O zaman benim mâna itibariyle aslından ve Fransızca tercümesinden ne derece ayrılmış olduğum meydana çıkacaktır.

Almancası (*Sa. 11, s. 26*):

Der Zwang der Bedürfnisse warf ihn hinein, ehe er in seiner Freiheit diesen Stand wählen konnte; die Not richtete denselben nach blossen Naturgesetzen ein, ehe er es nach Vernunftgesetzen konnte.

Fransızcası (*Sa. 191, s. 11*):

La contrainte des besoins l'y a jeté, avant qu'il pût, dans sa liberté, choisir cette situation. La nécessité a fondé l'Etat d'après les lois purement naturelles, avant qu'il pût, lui, l'établir sur des lois rationnelles.

Benim tercümem (*Sa. 20, s. 24*):

İsteklerinin baskısı, daha kendisi serbestçe seçmeden onu oraya yerleştirmiş; o kendisini aklın kanunlarıyla yönetmeye başlamadan ihtiyaç onu çıplak tabiat kanunlarına göre yönetmiştir.

Münekkidin tercümesi :

İnsanı, hür bir şekilde kendiliğinden bu durumu seçmeden önce, ihtiyacın baskısı devletin içine atmıştır; zaruret, insanı, daha kendi akıl kanunlarına göre düzenleme derecesine yükselmeden önce yalnız tabiat kanunlarına göre düzenlemiştir.

¹ Schillers Werke, Otto Güntter und Georg Witkowski, Leipzig/Hesse und Becker Verlag, Cilt 18.

² «Esthétique de Schiller» Traduction Nouvelle. Paris, s. 185-305.

Bu cümlelerde zıt mâna değil, ancak değişik ifade var.

Bedürfnisse : karşılığı olarak ben *istek* kelimesini kullanmışım. Münekkit ise *ihtiyaç* kelimesini istemiş.

Not : karşılığı olarak ben *ihtiyaç* kelimesini kullanmışım. Münekkit ise *zaruret* kelimesini istemiş.

Bloss : karşılığı olarak ben *çıplak* kelimesini kullanmışım. Münekkit ise *yalnız* kelimesini istemiş.

İlk iki kelimedede hiç bir mâna aykırılığı yoktur. Üçüncü kelimedede ise münekkidin *yalnız* ile tercüme ettiği *bloss*'u Fransızca tercüme *purement* ile karşılamıştır ki, herhalde cümlenin içinde *çıplak* sıfatı aslına *yalnız* kelimesinden daha çok yaklaşmaktadır. Ama üslup bakımından ben münekkidin de tercümesini beğenmedim ve bir misal vermek için, bu metni yeniden şöyle çevirdim.

"Henüz hür bir halde bu durumu kendisi seçmeden, ihtiyaçların baskısı onu devletin içine atmıştır. Henüz aklın kanunlarına göre kendisini düzenleyemeden, ihtiyaç onu çıplak tabiat kanunlarına göre düzenlemiştir.,,

Almanca (Sa. 17, s. 33):

*Er verlässt also, mit demselben Rechte, womit er Mensch ist, *die Herrschaft einer blinden Notwendigkeit, wie er in so vielen anderen Stücken durch seine Freiheit von ihr scheidet, wie er, um nur ein Beispiel zu geben, den gemeinen Charakter, den das Bedürfnis der Geschlechtsliebe aufdrückte, durch Sittlichkeit auslöscht und durch Schönheit veredelt.*

Fransızcası (Sa. 191, s. 24):

En vertu des mêmes droits qui le font homme, il se soustrait donc à l'empire d'une aveugle nécessité: comme il s'y soustrait, par sa liberté, sur une foule d'autres points; comme, pour ne donner qu'un exemple, il efface par la moralité et ennoblit par la beauté le caractère grossier que lui imprimé l'instinct sexuel de l'amour.

Benim tercümem (Sa. 21, s. 6):

Birçok işlerde olduğu gibi, meselâ beden aşkının isteklerindeki bayalığı ahlâkla giderip güzellikle asilleştirdiği gibi, bu işte de kör gerekliliğinin hakimiyetinden, insan olmanın verdiği hakla silkinir.

Münekkidin tercümesi:

Demek ki insan kör bir zaruretin tahakkümünden, birçok diğer şeylerden kendi hürriyetiyle ayrıldığı gibi, meselâ nasıl cinsî sevgi ihtiyacının damgaladığı bayağı karakteri ahlâk yardımıyla silerek güzellik yoluyla asilleştiriyorsa, insan olmanın verdiği aynı hakla silkinir.

Bu iki tercüme arasında da gene zıt hiç bir mâna yok; fikir aynidir :

Ben "*wie er in so vielen anderen Stücken,*" karşılığı olarak "*birçok işlerde olduğu gibi,*" demişim.

Münekkit ise: "birçok diğer şeylerden,, demiş.

Fransızcasında ise: "sur une foule d'autres points,, diye çevrilmiş.

Ben: "Herrschaft einer blinden Notwendigkeit,, karşılığı olarak "kör gerekliliğinin hakimiyetinden,, demişim.

Münekkit ise: "kör bir zaruretın tahakkümünden,, olarak çevrilmesini istemiş.

Ben: "Geschlechtsliebe,, yi, "beden aşkı,, diye çevirmişim. Münekkit ise "cinsî sevgi,, diye çevrilmesini istemiş ki, burada münekkidin tercümesi de güzel değildir.

Almancası (Sa. 12, s. 10):

... Als ob er von vorn anfinde, und den Stand der Unabhängigkeit aus heller Einsicht und freiem Entschluss mit dem Stand der Verträge vertauschte.

Fransızcası (Sa. 192, s. 5):

... et enfin il procede absolument comme si, prenant les choses au debut, il échangeait, avec pleine connaissance de cause libre détermination, l'état de dépendance contre celui d'accord et de contrat.

* Benim tercümem (Sa. 21, s. 18):

Sanki yeni baştan başlayarak bağımsızlık halini aydın bir kanaat ve hür verilmiş bir kararla bırakır, andlaşmaların hüküm sürdüğü yerdeki hali kabul eder.

Münekkidin tercümesi:

Sanki baştan başlayormuş gibi hareket eder, aydın kavrayış serbest kararla hür durumu kayda bağlı durumla değiştirir.

Bu cümlelerde de gene mâna aykırılığı yoktur; fikir aynıdır.

Ben: "heller Einsicht,, i "aydın kanaat,, diye çevirmişim.

Münekkit ise yerine "aydın kavrayış,, demiş.

Fransızcasında: "pleine connaissance de cause,, olarak çevrilmiştir.

Ömer Faik'in "Almancadan Türkçeye,, olan lûgatı *Einsicht* kelimesine karşılık *basiret*, *feraset* kelimelerini koymuş. Bemim cümlemde, *kanaat* haline gelmiş olan *bilgi* mânasına geldiği için *kanaat* diye tercüme ettim; *kavranılmış*, *kanaat* olmuştur.

Ben: "mit freiem Entschluss,, u "hür verilmiş bir kararla,, diye çevirmişim.

Münekkit ise "serbest kararla,, şeklini istemiş.

Ben: "vertauschen,, kelimesini "bırakıp kabul etmek,, le diye çevirmişim.

Münekkit ise yerine: "değiştirir,, kelimesini koymak istemiş.

Yalnız bir noktada münekkit haklıdır. Cümlenin son yarısında, bir

ki eki matbaada düşmüş ve bu yüzden mâna müphemleşmiş. Aslı şöyle olacak :

“ ... bağımsızlık halini... hür verilmiş bir kararla bırakır, andlaşmaların hüküm sürdüğü yerdeki hali kabul eder,,.

Almancası (Sa. 12, s. 21):

Auf diese Art entsteht und rechtfertigt sich der Versuch eines mündig gewordenen Volkes, seinen Naturstaat in einen sittlichen umzuformén.

Fransızcası (Sa. 192, s. 16):

De cette manière prend naissance et se justifie la tentative faite par un peuple devenu majeur, pour transformer en un Etat moral un Etat fondé sur la nature.

Benim tercümem (Sa. 21-22, s. 30-1):

Erişkin bir ulusun, tabiat vergisi devleti ahlâka göre kurulmuş bir devlet yapmak için giriştiği denemeler işte bundan doğar, buna dayanır,

Münekkidin tercümesi :

İşte yetişmiş olan bir ulusun kendi tabiat devletini ahlâkî bir devlete çevirme denemesi bu tarzda husule gelir ve ahlâkî bir devlet olma hak kazanır.

Bu iki tercümede de gene mâna aykırılığı yoktur.

Ben: “*Naturstaat*,, karşılığı olarak “*tabiat vergisi devlet*,, demişim. *Allah vergisi* oluyor da *tabiat vergisi* niçin olmasın ?.

Münekkit ise doğrudan doğruya “*tabiat devleti*,, denmesini istemiş. Halbuki *tabiat devleti* diye bir şey yoktur.

Fransızca tercümesi de nitekim “*un Etat fondé sur la nature*,, diyor.

Ben : “*rechtfertigen*,, yerine “*dayanır*,, demişim.

Münekkit ise “*hak kazanır*,, denmesini istemiş. Herhangi bir şey bir şeye dayandığı zaman, dayanılan şey *temel* teşkil eder; temel ise mevcudiyet hakkını verir. Bu bakımdan *dayanır* kelimesi bu cümlede yanlış değildir. Yanlış olan *hak kazanır* kelimesidir.

Fransızcasında da nitekim “*justifie*,, kelimesiyle çevrilmiştir; cümlede ilmî mânasıyla *dayanır*, demektir.

Almancası (Sa. 13, s. 9):

Das grosse Bedenken also ist, dass die physische Gesellschaft in der Zeit keinen Augenblick aufhören darf, indem die moralische in der Idee sich bildet..

Fransızcası (Sa. 193, s. 3):

Ainsi, la grande difficulté, c'est que la société ne doit point cesser

un seul instant dans le temps pendant que la société morale se forme dans l'idée.

Benim tercümem (Sa. 23, s. 3):

Demek ki asıl şu nokta düşünülmelidir: Zihin âleminde ahlâka göre insan topluluğu kavramı kurulduğu sırada, tabiat toplumu, zamanda bir an ortadan kalkmış olmalı...

Münekkiddin tercümesi:

Demek ki asıl düşündürülen nokta, ahlâki topluluğun tasavvurda şekillendiği zamanlarda, tabiat topluluğu hiç bir an kesilmemeli.

Bu iki tercümede mâna aykırılığı, benimkinde tashih sırasında gözden kaçmış olan bir kelimedden ileri gelmiştir. Burada *olmamalı* kelimesi *olmalı* şeklinde çıkmış. Fakat münekkidin de herhalde mütercimimin aslındaki "*die physische Gesellschaft darf in der Zeit keinen Augenblick aufhören*, cümlesindeki *keinen* kelimesinin menfi mâna verdiğini bileceğini bilmesi gerekir.

Almancası (Sa. 13, s. 14):

... aber das lebendige Uhrwerk des Staates muss gebessert werden, indem es schlägt, und hier gilt es, das rollende Rad während seines Umschwunges auszutauschen.

Fransızcası (Sa. 193, s. 8):

... mais l'horloge vivante de l'Etat doit être réparée pendant qu'elle marche, et il ne s'agit de rien moins que de remplacer une par une autre pendant son évolution.

Benim tercümem (Sa. 23, s. 10):

... fakat devlet, o canlı saat, işlerken tâmir edilmek ister; asıl hüner, dönen çarkı çalışırken değiştirivermektir.

Münekkidin tercümesi:

Fakat devletin canlı saati çalarken düzeltilmelidir; burada mârifet, dönmekte olan çarkı, devletin devrimi ânında değiştirmektir.

Bu iki tercümeden benimki aslına ve Fransızcasına daha iyi uymaktadır. Münekkidin araya sokuşturmak istediği *devletin devrimi* kelimeleri aslında yoktur. Devlet, bir saata benzetildiğinden, aslında tekrarlanmamış olan *devlet* kelimesini tercümesinde de tekrar etmeğe lüzum görmedim. Sonra da şu nokta münekkidin gözünden kaçmış olacak:

schlagen: kelimesinin burada iki mânası vardır: 1. çalmak, 2. tiktaklı işlemek.

Bir saati, çalarken değil, işlerken tâmir etmenin mânası vardır. Nitekim Fransızca tercümesi de "*pendant qu'elle marche*," demiş.

Münekkidin tercümesindeki *devletin devrimi ânında* ifadesi yanlıştır. *Evolution, revolution* değildir; *tekâmül* demektir, "*während seines Umschwunges*," de tekâmül ederken, yani işlerken mânasıdır.

Bütün bunlar, Münekkidin iddialarında ne derece haklı veya haksız olduğunu belirtmeğe yeter.

Münekkit, 1943 yılında çıkan bir tercümemi 1949 yılında ele alarak tercüme ehliyetsizliğimi ortaya koymuş olmasında tatmin edilememiş olacak ki, bu tarihten sonra yaptığım tercümelere ve yazdığım yazılara bakmıyarak gözlerini daha geriye çevirmiş ve 1937 yılına kadar geri giderek Tarih Kurultayında "*tercümeğe kalkıştığım,*" eserlerle hazırlık komisyonunu fena duruma düşürdüğümü ileri sürmüştür.

Bir kere ben Bosch ve Mengin'in eserlerini tercümeğe kalkışmadım. Bunların tercümesi bana vazife olarak verilmişti. Saham olmadığını ileri sürerek hattâ yapmak bile istemedim. Fakat ısrar ettiler; ben de kudretim yettiği kadar bunları tercümeğe çalıştım. Yaptığım bu tercümelerle hazırlık komisyonunu fena bir duruma düşürdüğümü hatırlamıyorum. O zaman benimle beraber çalışan arkadaşlar da böyle bir hadisenin mevcut olmadığını söylediler. Hatırlarda kalan bir hadise varsa, o da Münekkidin Prof. Landsberger'in yazısının tercümesi üzerine geçen hadisedir. Ben münekkide ancak cevap verdiğim için bu hadisenin mahiyetini şimdilik açıklamağa lüzum görmüyorum.
